

*Səddat CƏFƏROV,
iqtisadiyyat elmləri üzrə
fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan və Rusiya
Yazilar və Jurnalçılar
Birləşkərinin üzvü,
Beynəlxalq Yazarlar Birliyinin üzvü*

Azərbaycanda her bir bölgənin özüne xas olan təbiətini, xasiyyətini göstərən cəhətlər var; bir bölgədə saz üstünlük təskil edir, başqa bir bölgədə poeziya və saz daha qabarlıq görünür, tamam başqa bölgədə klassik əmənənlərə əsaslanan şeir, poeziya daha çox diqqəti cəlb edir. Bu monadə Gedəbəy, Qazax-Tovuz, Şirvan - Şamaxı bölgələri daha çox forqlarınlı, Əlbəttə, Qaraağın da çox ecazkar təbiətième uyğun zengin mənəvi mühiti var.

Birmənəli şəkildə qeyd etmək istərdim ki, bizim conub bölgəsinin da çox zöngin monəvi aləmi hemişə, neinki, Azərbaycanın özüyünə, eləcə də, xarici ölkə turistlərinin da diqqətinə çalb edir. Birincisi, bizim doğma Lənkərəndən başlayaraq ölkəmizin conub sorğularının, eləcə da, üzüdağalaracan gözəl təbiət monzərləri, göz oxşayan meşələr, dağlar, çaylar bir sözlü, flora və fauna - bütövlükda hor vaxt bu yerlərə yolu düşənlərin gözlərinə oxşayır. Tekərsiz monzorulor her kesin

Yaddasına hopur.
Ölbüttə, Lonkeran mano çox doğmadır. Uşaqlığının çox hissisi bu yerdən keçib. Atamın, babamın, ümumiyyətla, nəslimən məskun olduğu, sakın olduğu yerlər kimi bərəzərlər mano hemişə doğma olub. Hər vaxt bu yerdən yolum düşəndə sənki ömrümüz ilkinlik çağlarına qayıdırımdır. Sözün həqiqi monasında, çox qəribə xatirələr yaddasında oyanır. Uşaq vaxtı gördüyüm mənzərlərin gözlərinin öndəndə maraqlı xatirələri canlandırır. Yəni demək istiyorum ki, man bu yerdən abidi olaraq bağlıyam. Elə bu səbəbdən də bu yerin insanları da meni hemişə düşündürüb. Günlər, xoş sima insanlar qəlbimde on yaxın doğmalarını kimi özlərinə yer ediblər. Və mənimlə birgə üzü gələcəyə doğru yol gedirlər; xatirələrimdə yol gedirlər, yaddasında yol gedirlər. Birdən heç səbəb olmadan da, onları xatırlayıram.

Heyatın davamlılığı nedir? Təkcə o demək deyil ki, insan xatırələrə yaşasın. Yeni insanlar, yeni monzərlər, yeni duyular da insanın ruhuna qida verir, insanı daim yaşamağa soslöyir. Onu ruhen diri saxlayır. Təbiətin müəyyən mənədə ahəngdarlığını təmin edir.

Dəfələrə qeyd etmişəm, amma hər yazıda tezəndən həyatımın bu günü ilə bağlı olan ziyanlıların adlarını çəkməkdən, onları bir dəha xatırlamaqdan, diqqətimə, yaddaşımı götirməkdən xüsusi zövq alıram. Elşad

Soforlinin pocayı, elmi yaradıcılığın hakkında geniş ve ohatoli şökilde yazılar yazmışam. Şair Ağamir Cavadın poetik yaradıcılığını tohil etmişim. Anar Seyidagamın kitabını çap etmişim, onun haqqında düşüncelerimi qolma alımsam. Lap elo bu günlərdə filologiya elmləri doktoru, görkəmli adəbiyyatçısına alım Yədulla Ağazadənin Əli Rza Xələfliinin yaradıcılığına həsr olunmuş kitabı ruhumdan, qəlbimden gelən bir son söz də yazmışam. Tədqiqatçı alim Əli Rza Əliyevin kitabı haqqında qeydlərimi de burada xatırlatsam, məlum olar ki, cənub bölgəsindən olan ziyanlılarım heç birinin yaradıcılığını diqqətən

“QAFAR CƏFƏRLİ SÖZÜNÜN İSİĞINDA”

Yaxud Musa Xanbabazadənin ədəbi-tənqidi düşüncələri haqqında

kənarda qoymuram.

Qafar Coforlinin kifayot qodər diqqəti cəlb edən nəşr osorları var; romanı, povesti, həkayələri var. Dostum Əli Rza Xələfinin tobirincə desəm, zamanından çıxmanın mahiyyətini ifadə edən "Saatın 61-ci deqiqəsi" osarı haqqında geniş və əhatəli yuzlərlə çıxış etmişəm. İnsasın, Qafar Coforlı müasir nəsimizin çox istedadlı nümayəndələrindən biri kimi diqqəti cəlb edir. Onun bütün monavü mühiti sözlü, yaradıcılıqlı başlıdır. Bu da manzur çox sevindirir. Axi, her bir qoloni adamı ağarı yazi ilə, sözlə, sonatlı nöfus almırsa, onun yaradıcılıq yolu yoxın ki, ya yarada qırılacaq, ya da heç türədən gölmədiyi üçün hissələrini təsir etməyəcək. Diqqətindən konşadı galacəq.

Qafar Çoferli sözün heqiqi monasında dövrümüzün real nəşrinin on yaxşı nümunelerini yaradın bir sənətkar kimi artıq monəvi mühitimizdə kifayot qodar aydınlıqları gürünən sənətkardır. Bu günlərdə mon Qafar Çoferlinin hekayələri haqqında, ümumiyyətlə, nəşr yaradılılığı haqqında düşüncələrimi ifadə edən kitabımı bitirib nəşr üçün istehsalatda təqdim etmişim. Dövrümüzün tanınmış ziyalıları, söz-sənət adamları Əli Rza Xələflinin öz sözü, kifayot qodar tanınan, nüfuzlu alim, professor Mahmud Allahmanının öz sözü ilə həmin kitab artıq mətbəədir. Ancaq bu orofərdə qarşımı yenidər diqqət çəkən kitab da gəldi. Bu da tədqiqatçı alim Musa Xanbazadənin "Qafar Çoferli sözünün işığında" adlanan kitabıdır. Burada monim üçün maraqlı olan budur ki, Qafar Çoferli nəşrinin mon diqqətə öyrənməyə çalışdığını kimin mendən də övvəl bu istedadlı yazıçını öyrənən, tədqiq edən bir alimin də olduğunu mon gördüm, bu da monim istər-istəməz diqqətimi cəlb etdi.

Monim üçün maraqlı olan budur ki, Qafar Çəfərli yaradıcılığını öyrənən, diqqətən saxlayan tok mən mülliətlisini də olmasının monə monovü güc və topor boxy etdi. Əlbəttə, kitab Qafar Çəfərlinin yaradıcılığı haqqındadır. Kitabı da man noşan etdim. Kitabı nəfis şökildə, özü də bir naşının istismalı xüsusi qayğılarını abata olumlu seviiyyədə orşoşa gotirdikdən sonra onu Qafar Çəfərlinin özüne töqdim etdim. Çox hörmətli bəslidiyim, əsərlərinin diqqətən oxuduğunu yazıcı Qafar Çəfərli kitabları qəbul edəndən tədqiqatçı Musa Xanbabazadənin "Qafar Çəfərli sözünün işiñdä" adlı kitabına məmən üçün çox dəyərli olan bir avtoqravda yazardı: "Ölkəmin ilk poliqrafiçi alimi, böyük yazıçı-pesəkət naşir, dəyərli eloğlum, on osası böyük insan, çox hörməti Şəddad mülliətini uzur və sağlam yaşamaq diləyi ilə - Q.Çəfərli, 29.12.2023". Bu qeydlər artıq six ünsiyətdə olduğunu, həm yaradıcılıq, həm də şəxsiyyət münasibətlərde isti dostluq münasibətlərini saxlaşdırıbm Qafar Çəfərlinin mənənə olmaq roğbotının ifadəsidir. Və elbəttə, bu sadəcə roğbat deyil, bu elo bir münasibətdir ki, bunun asanlıqla qazanmaq da mümkün deyil. Bunun üçün gorak o qədər doğma yanaşalarının, istəmən münasibətlərin olsun ki, qarşı torof sona

inansın.
Mən naşırom, Qafar Cəfərlinin də, onun
haqqında yazılışların da naşırıyım. Eləcə də
başqlarının kitablarının da naşırıyım. Və
diger yazı olılı ilə yaxından elaqə saxlayıram
ləti müasiblərə birləşdirək bir-birimizi yaradı
mühübdə görməyə çalışırıq.

Qafar Caferli'de olbotte, bu sıradan ıstisna deyil. Onun haqqında yazılmış tödqiqat əsərinin də məmənliyyətə naşr üçün qəbul etdi. Doğrusu, həmin kitabla bağlı düzüncələrini hələ naşr zamanı yazımaq və kitabın son sözü kimi daxil etmək də fikrindən keçirdi. Amma bu fikrimi reallaşdırmaq imkanına vaxt olmadı. İndi kitab çap olunub, özü da yüksək poliqrafik üslubda. Mənə xüsusi foreh doğurur hər bir uğurlu alınan iş; ümumiyyətə, hər bir uğurlu iş insan heyati üçün feroh mənbəyidir. Görə buna yaddan çıxmayaq. İndi bəlkə də müəyyən dəvdlərimi yazmağına stimul verən

œsas amillerdən biri də döyərli bir kitabın
œlimin altında olmağıdır.

"Qafar Cofərli sözünün işığında" adlı kitabla bağlı bu qeydler qolome alarkən Musa Xanbabazadonu də düşünürüm. Və onun özümdən də oxuculara təqsimtgın, comiyitimizdən monovi mühitinə belə bir istedadlı müllişin olduğunu göstərməyin do vacib olduğunu hesab edirəm. Və yeridir ki, indi Musa Xanbabazadonu heç olmasa daqiq faktları əsasında ədəbi ictimaiyyətimizə töqdim edim "Filiqən-adəbiyyatıñın Musa Xanbabazadonu" (Babəyev Musa Cofər oğlu) 10 iyun 1943-cü ilde Lənkəran rayonu, Boladı kəndində anadan olmuşdur. 1963-cü ilde Boladı kənd orta məktəbin bitirdikdən sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinin (hazırkı BDU) filologiya fakültəsində təhsil alıb. Universitetdə təhsilini başa vurduqdan sonra 41 il - 1970-ci ilədək 2011-ci il kimi Lənkəran rayonu Liman şəhərində 2 saylı orta məktəbində Azərbaycan dilini adəbiyyatıñ fənnini tədris etdi. M. Xanbabazadonun

adəbiyyatının təqribi edir. M.Xanbabazadə adəbi-böyüdər yaradıcılığının 1960-ci illərdə adəbi-tənqidçi mövqalaları yazmaqla başlayıb. Yazılan ölkənin müxtəlif qəzet vo jurnallarında çap olunub. M.Xanbabazadə "Əlizadə Əsədov məktəbi" (2015), "Zirvədən başlanan ömrü" (2016) adlı publisistik vo "Qadına möktublar" (2019) adlı əsir vo nəşr kitablarının müəllifidindən Filołq-odబiyatçunas Musa Xanbabazadənin hal-hazırda da bölgə vo ölkə adəbi mövhitinin içində olmuşla müümətədi olaraq mötbuatda ciddi adəbi-tənqidçi mövqalalarla çıxış edir". Zənnimcə, bu qeydlər Musa Xanbabazadonun ümumiyyətyolu, adəbiyyatda tosadüfi olmadığını yaşının indiki kamillik çağınanın kifayət qolduğu adəbi yaradıcılıq yolu keçidiyi göstərilir. Bütün faktları da sübut edir. Bu da mono imkan verici ki, tam monovi haqda Musa Xanbabazadonun "Qafar Coforlu sözünün işində" kitabı ilə bağlı qeydlərimdə inamlı olduğunu oxucularına bildirmələr. Bəs bu kitabda əsərin istiqamətləri nödür? Mülliñ öz düşüncələrinən bir sözlə, özünü müdafiə imkanlarını Qafar Coforlu sözünün işindən necə göstərə bilib. Bununla əlaqədardır ki, əsərin əsas ideyası, əsərin

üçün birinci növbədə elə annotasiyaya diqqət etmək vacibdir: "Filoloq-ədəbiyyatşunas Musa Xanbabazadənin bu kitabında yazıçı-publisist

Qafar Cəfərlinin yaradılığına çox sayılı ədəbi tənqidü yuzalarla geniş spektrdə işq salıbm. Kitabda yazıçının özünəməxsüs əslubuna müxtəlif bədii janrları bacarıqla qələm almışdır. Birbaşa həyatdan gələn mövzuların rongarən bədii boyalarla təsviri yazıçının həyat kredosunu maqsəd və moramı ədəbi təhlil yolu ilə oxunaqlı dilo qələmə almışdır. Bu kitab Musa Xanbabazadənin oxucularla dördüncü görüşündür. Kitabın oxucuların maraşına səbəb olacağının emmink". Zənnimə, bu qeydlərdə kitabın hansı tədqiqat istiqamətlərindən yaradıldığını göstərmək güvər. Elə ona görə də bu barədə düşüncələrə daha artıq yemənmişdən kitabın əhatə etdiyi mövzuların müxtəsər olsa da, oxucu diqqətinə çekməyi nüyyitindəm.

Bütün hallarda her bir müollif özünü
menevi mührünü yaşıya getirmeye çalışır. Yon-
Musă Xanbabazoda de heç bir kitabı yazmadı
ağır Qafar Çəfərlinin realist həyat həqiqətləri
ılısələnmış həkayələrinin mahiyyətində
özünü istek və arzularını, həyata həqiqətlərinə
mənsub etmək üçün çəkildi.

vazif olmaq telolurlarını görmosydi.

Qafar Çeñfoli da axı heyat heqiqotlordinin sadiq adamıdır. O, eger belə demek mümkünkünsə bir növ gördüyü, şahid olduğu, bolko da başın golmiş hadisələri yazıya götürməye çalışır. Bunda onun yazılarının həyatı gücünə tomin edin. Bütün hallarda sənotkar üçün həyata osaslanan hər hansı müəlliflinci şöhrət götürür. Demək Qafar Çeñfolini oxuyan hər birimiz istəməyən həyatın müyyən qeder biza tanış oları, mənzərosı ilə qarşılıraq. Bu da bize imkən verir ki, comiyət haqqında düşünək, özümüz haqqında düşünək. Beləliklə, Qafar Çeñfolinin nesrinin yazan Musa Xanbabazadə de ona tanış olan heqiqotlərdən vəcde gelərək Qafar Çeñfolinin nesrinin öz düşüsündən gələn fikirlərin

İlo təhlilə çəkməyə çalışır

Ösason bütün kitablarında olduğu kimi burada da biz ononvi müllif sözü ile karşılaşırıq. Açığlı, Musa Xanbabazadonun öz söz kimi nəzərdə tutduğum qeydlər canlı publisistik ifadə torzı ilə diqqatımı colb etdi. Hətta onu da deyim ki, müllif öz sözündən mənim adımlı çəkir və kifayat qədor geniş və ohatəli şökildə Qafar Cəfərlər yaradılışığına münasibətimi dəyərləndirməyə çalışır: "İqtisadiyyat elmləri üzrə fəsufa doktoru, Azərbaycan və Rusiya Yazıçıları və Jurnalistlər birləşiklərinin üzvü, Beynəlxalq Yazıçılar Birliyinin üzvü Şəddat Cəfərovun "Qafar Cəfərlərinin nosrı" ("Kredo" qəzetli, 07 iyul 2023) irihəcmli məqəlösü həm bədii, həm də elmi sanbal baxımından çox dəyərli və qiymətlidir. Müllif öz məqəlosunda Qafar Cəfərlərinin "Qəbir yeri", "Bir udumluq hava", "Qumru", "Şəbir", "Döyyüs", "Çənləbido", "Bərzəx sakınin etirafları" və s. həkayələrinin töhfəli süzügcindən keçirir və sonda fikrini belə vekünləndirir: "Qafar Cəfərlərinin

yekunlaşdırır". Qafar Cafarlıının bekayalarındaki obrazlar şablon devil. Birbirine bonzomur. Hər kosin kimliyi onun danışığı ilə, görkəmi ilə, mühitə münasibəti ilə görürün". Hörmötli alim Sadıq Cəfərov yazıcı Qafar Cafarlıının qohremənləri ilə tabiatlarında bir daxili-mənövi, ruhi-psixoloji bağlılıq və asılılığın varoluşuna diqqət çəkerək belə bir həqiqi noticaya golub çıxır: "Qafar Caforlı bekayalarında qohremənlərinin ohvalları ilə təbiötin mövcud durumunu ustalıqla üzəldəridir bilir. Hər hansı bir qohromanı töqdir edərkən biz onun düşüncələrinilə ilə təbiötin görünüşündə uyğunluq tapa bilirik. Bununla müəllif sanki demək istəyir ki, insan hem də təbiötən çox asılıdır". Bundan sonra müəllif öz düşüncələrinə davam edir. Hələ avvalcılardan Allahverdi Eminovun, daha avvalcılardan Camal Yusifzadənin, Şəkər Aslanın, Vəqif Hüseynovun, İltifat Salehin, bir çox başçalarının da adlarını xatırlayaraq, onların Qafar Caforlı yaradıcılığı ilə ilişkilərini yadda salır.

Ümumiyyətə, hər hansı bir müəllif bizim üçün, ədəbiyyat tariximiz üçün döyərlidir. Onların yaratdıqları ilə mənəvi mühitimiz obobdıləşir, yaddaşda qalır.

Ön sözdəki qeydlərdə da bir çox adlarının
çökülməsi məndə xüsusi roğbat doğurur.
Xüsüsilə dəbiiyyatımızın böyük cofaklığı,
sözün həqiqi mənasında Azərbaycan
poeziyasının çox geniş və əhatili manzerasını
öz yaradıcılığında, ədəbi-tonqidi
tədqiqatlarında oks etdirin Vəqif Yusifilini
mülküf sözlər adının çökülməsi məndə xüsüs
bir məmənluqluq doğurur. Demək, hər hansı bir
şəxs üçün yaradıcılıq yolu təkəcə öz hisslerinin
ifadə üçün görünütü deyil. Bu, xalqın yaddaşının
yazılılmadır. 'Ona görə do mən Musa
Xanbabazadanın özündəki qeydlərdə Vəqif
Yusifilini adının çöküldüyü möqamı burada
oxucuya xatırlatmadan keçə bilmirəm.'

"AMEA-nın Ədəbiyyat Institutunun Ədəbi-tənqid şöbosinin müdürü, filologiya elmləri doktoru Vafiq Yusifi Qafar Cəfərlin on çox detektiv povestlərindən ("Günahsız molök", "Namus yarışı", "Geconin lal fəryadı", "Kimsəsiz Sizlər") fikirlərinə oxucularla bələdli göstər ki, Azərbaycan ədəbiyyatında tənqid detektiv əsərləri yazıçı Cəmşid Əmirov ("Sahib əməliyyatı", "Brilyant məsələsi", "Qara Volqa") yazuşdır vo sonralar dünyə şöhrəti yazıcı Cingiz Abdullayev bu janrda ədəbiyyatımızda vətəndaşlıq haqqını qazandırmışdır və tənqidçi, habelə olavaş edərək yazar ki, Qafar Cəfərlə özünün detektiv romanları ilə öz ustası Cingiz Abdullayevin laiyiqli ardıcılı - davamçısıdır". Çox daqiq, yerində mülahizələrdir. Bir neçə ad çəkilir, ancaq heç biri tösədiyi deyil. Bu adların sırasında göstər ki, bizim Qafar Cəfərlə də həmin adların sırasında öz yerini alıb.

Əvvəli 4-cü səhifədə

Musa Xanbabazadənin "Qafar Cəfərli sözünün işığında" kitabı bir növ essevari əslublu yazılb. Ədəbi düşüncələr xarakteri daşıyır. Mənim bu qənaatlerim heç də Musa Xanbabazadənin Qafar Cəfərli yaradıcılığının tədqiqatçı münasibətinin üzərinə kölgə salmır. Amma hər halda bu ədəbi tədqiqat əsərinin poetik əslubunu da yaddan çıxarırm. Mənə elə gelir ki, müəllifin bəzi möqamlarda mənsur şeir təsiri bağışlayan qeydləri onun Qafar Cəfərli yaradıcılığına münasibətinin sevgi seviyyəsini də üzə çıxarı: "Sözlə, qələmle qol-boyun gedən Qafar! 65 yaş çox azdır burucu, yaradıcı adamlara. Buxov-qandal deyil, bu yaş çağlayan ilhamlara, Yol alırsan 70-ə, yoluñ uğurlu olsun, barlı-bəherli olsun, işiqli-nurlu olsun! 70-də, 80-də, 100-də da. Yazarısan-yaradarsan, düşməyəsən təpərdən, Şəz-sənet dünüstündə qalmayasan hürəndən, 65-in mübarek 65 yaşlı Ürek! Şənintə bir də, bir də sabahlarda - 80-lərə, 90-larda, 105-lərədə görüşək". Əlbəttə, ifadə torzı kifayət qədər söz oyunundan qaynaqlanır. Zənimcə, elə məntən özüne diqqət edəndə müəllifin Qafar Cəfərli obrazına münasibəti kifayət qədər aydınlığı ilə görünür. Ona görə də düşünürem ki, gerek hər hansı bir müəllifin yaradıcılığı oxucuda sevgi hissi doğursun, cəzabız yaratınsın, onu özüne qəksin. Yoxsa başqa cür necə poetik yanaşma ilə münasibət bildirmək olar.

Kitabda ilk başlıklardan biri "Tendensiyalı hekayeler" adlanır. Müellif bu məqalesinin "Ədalət" qəzətində hələ iki il avval çap etdirib. Demək, Musa Xanbabazadə Qafar Cəfəri yaradıcılığını uzun müddət ardıcılıqla izleyib. Onun haqqında davamlı olaraq yazışdır ve yazdıqlarını da bir kitaba cəmləyib. Həmin məqalənin sonluğunda müellif yazır: "Qafar Cəfəri hekayələrinin sujet xətti, bədii monada, naiqliq və xəbəsliliklər, cyebacılık və çirkinliklərin inkarı, gizliliklərin, böyüklik və ucalıqların təsdiqi fonunda inkişaf edir və bu, bincincilərin iflas-süqutu, ikincilərin təsdiq-qələbəsi ilə bitir. Bu, eyni zamanda zoraklıqlı və monaviyyatsızlığın haqqında adaleti taslısı, düzqatlaşmasıdır. Bu, açıq-aydın müəllifi tendensiyası Qafar Cəfərlinin bütün hekayə və povestlərinə xasdır". Buradaca yeri golmışkınlıq deymik ki, çox söz-sħəbər görzir kimse kiminse kitabını oxumadığı haqqında. Ancaq bunu məqaləni oxuyanda tam olaraq inanırsan ki, Qafar Cəfərlinin hekayələrini Musa Xanbabazadə diqqətlə oxuyub, hətta bu hekayələrdən möntiq ardıcılığı da diqqətlə izleyib. Yoxsa, metbuata çıxardığı qeydlərində belə əsaslandırılmış sekildə necə yaza bildirdi?

Yazıcı oxunanda yazıdır. Yeni, geniş oxucu aləminə oxunması ilə doğmalaşır. Əlbettə, oxunmayan, bir növ oxucu dəqiqətindən konarda qalan yazıçılar da var. Onların da arasında kifayət qodor güclü sonnotkar az deyil. Ele bu səbəbdən de deyirəm ki, yazıçının oxunmağı sözün haqqı monasında qəlam sahibi üçün böyük uğurdur.

Kitabda ikinci məqəlo "Qafar Cəfərlinin povestləri" adlanır. Bu yazının tarixi an azı iki il bundan əvvələ addır. Bu qeydlərdə Musa Xanbabazadə həyat, cəmiyyət, mənəvi mühit haqqında düşüncələrinin ömür cəkir. Zənimcə, burada da M.Xanbabazadənin Q.Cəfərlinin yaradıcılığında ilhamlanaraq çox dəyərli mənəvi düşüncələrini, o düşüncələrin ki, onun özünün təbiotini göstərir, ruhi-mənəvi mühitinin eks-sodası kimi üzü çıxır. Oxucuya çatdırmaq mənəm mənəvi borcumn olardı: "Ədəbi-bədii cameədə çoxdan təsdiq olunmuş bir həqiqət var; yazıcının keçmiş və indiñindən təsvir etməsi elə də vacib deyil. Vacib olanın yazıcı təkhiyəsinin canindakı ruhdur, osorının osraqlarla örtümək istədiyi əxlaqi-mənəvi dəyərlərdir, humanizmle aşılanmış ideya-bədii miraslardır. Bu dəyər və mirasları, onların məktublu və gərəkliyini çağdaş oxucuların beynine-sürünura, hiss-dügərlərinə holdurmaq üçün yazıçı mütləq homin dəyər-miraslarının böyüklük və ucalığına ilkin özü inanmalı və bu dəyər-mirasları öz nəfəsi və qanı ilə qızdırmalıdır. Və bu da məlumdur ki, hər yazıcı qəleme alıdıq mətni (mövzunu) formalaşdırmaq və məzmunundan asılı olaraq öz yaradıcılıq

“QAFAR CƏFƏRLİ SÖZÜNÜN İŞİĞINDA”

Yaxud Musa Xanbabazadənin ədəbi-təngidi düşüncələri haqqında

meyillerine ve baxışlarına, öz daxili zorurot və
chityaclarına, bedii və estetik imkanlarına uyğun qurur. Nöticədə yazıçı minlərə,
milyonlara gerek oləsərin (o hansı jurnalda
olursa-olsun) coxsayı oxucu auditoriyasının
ixtiyarına verir. Əsər oxucuya ya məmənluq
yaşadır, ya da mayusluq, oxucunu ya sevindirir,
ya da kədərləndirir". Çok dəyərli qeydlərdir.
Doğru deyir. Hər bir əsər oxucunun təbiətində
müyyən mənədə oks-seda doğurur. Əsas odur
ki, hər hansı bir əsər oxucuda höyətə sevgi
hissi yaratsın. Bizi heyata bağlaşın, yalnız bu
zaman biz adəbi-bediyyə taradığımızdır.
Təbiətində yaratdığı oks-soda ilə
çiqıymətləndirə bilərik.

M.Xanbabazadonun Q.Cəfərlinin povestləri haqqında bəhs edən möqaləsində müəllifin bir neçə əsərindən söhbət açılır. "Namus yarası"ndan, "Xeyənat"dan, "Xoşbbox" əsrlər"dan və digər əsərlərindən geniş və əhatəli danışın. Ayrı-ayrı əsərlərin mözəmətinə müraciət edir. Ayrı-ayrı odobən obrazların təbiətlərini üzə çıxarıı Ümumiyyətə, insanlarda bu obrazların nö kimi təsir gücündə olduğunu göstərməyə çalışır. Bütün bunlar bizi Qafar Cəfəri yaradıcılığının üstün toroflorunu anlamaya, dork etməyə sövq edir.

Nəhayət, müəllif Qasaf Cəfərlinin povestləri haqqında düşüncəleriniň ümumiloşdırıørək yazar: "Qasaf Cəfərlinin povestləri (ümumon yaradıcılığı) həmişə haqqın-adalotın yanında yer alıb, doğruluğan dürüstlüyə çiyin verib, yoldaşlıq edib. Söyübü döyüb, köküno-rişəsinə hücum çökib. Çökibdən baxlaq və borbadlıq, eybəcərlik və çırkinliyin. Və mon bir oxucu, bir yazı-pozu adamı kimi aminom ki, Qasaf Cəfəri bundan sonra da haqqın-adalotin, gözəllik və gözəlliliklərin vürgünluq və tərennümündən usanmayacaq, poetik güc və enerjisini bundan sonra yazacaq, yeni-yeni əsərlərin ruhuna canına hopduracaq, oxucularına daha sanballı hekayə, povest və romanlarla sevindiricek". Dəyərlidir. Zənniməcə, bir yazıçının yaradıcılığı

aləmino diqötü və əhatil münasibətdir. Əlbottu, Musa Xanbabazado əhatələr tədqiqat əsərini bəlkə də lap evvəlcədon həm hənsi bir monoqrəfiq tədqiqat kim düşünməyib. Amma Qafar Cəfərləri kimi bəs sonotkarın yaradıcılığını ardıcıl olaraq izleyib, onun sonət aləmino daha dərinəndən vaqif olmuş. Ən başlıcası, mülliəlinin ədəbi uğurlarından yerdən gəldikcə ilham alıb. Ona görə də bir neçə məqədə li kifayətlənməyib, tədqiqatlarının davam etdirib və növbəti dəfə öz yazılarında Qafar Cəfərlərinin dəha bir əsərini tədqiq etməyi obyekti kimi seçib.

Musa Xanbabazadə "Xalqın göz yaşları" adlındırığı məqaləsini Qafar Cəfərlinini "Tanrıının göz yaşları" romanı ilə bağışlayan düşünənlər kimi yazıya alıb.

Men bu kitabı çapa hazırlayarken ayrı-ay yazılar üzerinde diqqətimi comləşdirməyə çalışdım. Amma bu yazının məhiyyəti mönət diqqətimi daha çox oldu. Çünkü burada Müsələmim yaradıcılığım ümidişdirmələri dərhal çıxarılmışdır. Az qala iki il bundan sonra vəvelin yazısındır.

Onu da deyim ki, Musa Xanbabazadənin
hər bir yazısının arasında kifayət qədər zamana
məsafəsi var. Bu da onun həyat, ədəl
haqqıqtalar haqqında düşüncələrinde müyyən
kamilloşmə mərhələsinin olduğunu
göstəricisinə çevirilir. Mən bu məqalənin giriş
hisssəsini çox böyük məmənluqla oxudüm.
Çünki bə quydılardə mən xalqımızın təliyə
gördüm. Bir qorına erzində Qarabağ faciəsinə

yaratıldığı dördlerin necə acı göz yaşlarını
çevirmasını hiss etdim. Duydum ki
M.Xanbabazada xalqımızın monov mühiti i-
nefəs alır. Vətənin dördlörinə çox yaxındır.
Burada Qafar Caferlinin ösərindən ilham
alaraq yazdığı qeydlər hər bir oxucunu e-
bodıı əsər toossürləri ilə qapsaya bilər.
"Mührəbələri" epiklaşdırınon romanlaşdırma
ekranlaşdırınon kinofilmər, sehnəloşdırınon te-
tamaşaları vo habelə sonin digər növleri vo
bir höqiqəti bizlər toktar-toktar bir da-
xatırlırlardır. Mührəbi ölüm-qandır. Sevin-
şadlıqları qaralayan ahdir-amandır. Kasılırlar
başlar-qollardır. Dağıldan küçələr-yoldalar
Qırılmış talelordir. Bədəbəxtliyə düş-
ailelərdir. Kama-kamala çatmamış sevgililər
məhəbbətlərdir. Yandırılmış saraylı
imarotlədir. Qaçqınlıq-köçkünlü-

didərginlidir. Həbs düşərgələri, sürgünlük d

Yoxsulluq-kasibəliq-dilənçilikdir. Səfalar xostolikdir. Söndürülmüş od-ocaqlardır. Atasın anası qalmış körpə uşaqlardır. Əlxalı mənəviyyatın ifasıdır. Zirət və iqtişadıyyatın çöküşüdür. Ağlım-düşünconin susqunluğudu. Vo uzun bir yol gəlməsinə baxmayıra

müharibə(lər) dünyanın bu vo ya digər buçagında bu gün də dəha amansızcasına, da də dohşətçəsinə davam etmədiyən, yəni dünən (fırqət emir, istor qlobal müharibə olsun, istəmə regional) yeno fəlakətə, ölüm-qanla, soy silahlarla, qanadlı-qanadış raketlərlə üzüzdür, baş-başadır. Hədələyir dünyaya mühərribin baxmaq hədəsi. Asılıb dünyaya baş tündüdə mühərribə Domoklqlınlər. Ləzəm barmaq hədəsi hor an dünyanın başına yummış ola bilər. Bu Domoklqlınlər bir göz qırıpınan dünyının başını bədənindən üzə bilər". Qarabağ Cəfərlərin zöngül yaradıcılığı imkan verir. Daha doğrusu, onun osorlurının estetik tövü güclü Musa Xanbabazadənin mənəvi mühitinə qədər soñorbor edir ki, o yeri gəldikən həyata cəmiyyət haqqında düşüncələr üümümlədiirmiş şəkildə ve həm də çox emosional, müyyən təsir gücündə yazmışdır.

Musa Xanbabazadənin "Qafar Cəfər" sözünün işığında" kitabında digər çox maraqlı yazılar da var. Çünkü müəllif ardıcıl olaraq "Şübhə" adında "Qafar" "Cəfər"

mülliifi yazmağa vadar eden esas osir gücü ele intihar amildir. Necce olur ki, insan intihar edir? Axi heyat bütün özabları ile, bütün gerginlikleri ile colbedicidir. İnsanı hayatdan ol çökmemeyo mœcbur eden sœbœlœr daha çoxdur. Hatta insan özabların içinde yaşasa belœ, yene hayatı üstün tutur. Amma hâl hâl insan düşüncesinde ölümlü çarpışma da var. Ve bozun insan ölümü de qubul edir.

Qafar Cəfərlinin yaradılılığını tədqiq edən Musa Xanbabazada sözün həqiqi mənasında həyatı epizodların Qafar Cəfərlinin yaradılığında oks-sodasını asas götürür. Özündə buna əslən hayat epizodu kimi qəbul edilir. Cənubi Qafar Cəfərlinin özü də bir yazıçı kimi demək olar ki, bütün nəşr əsərlərində hayatının həqiqətlərinə sadə çılpaq

Müharibə qəhrəmanı, iigid bir qazi, yaxudələ əsərin özündən konara çıxaq, həndə həndə bir mühitdəki insan necə olur ki, oğlundan ol căkir ölüü üz tutur? Qafar! Cəfərli comiyiyot təlqin etmək istəyir ki, insanı bu dərəcədə ümidişizləşməyə möcəbət etmək olmaz. Tənqidçi ədəbiyyatşunası M.Xanbabazadə da bu amıldan istifadə edərək, bədii həqiqötün hayat həqiqiötündən qaynaqlandırıb göstərir və o da təlqin edir ki, insanı qorumaq comiyiyotın birinci dərəcədən vozifəsi olmalıdır. Hələ o ki ola, insan comiyiyat üçün, vətən üçün bütün varlığı ilə çarpışır, mubarizə aparır, döyüşür. Demək, belə insanın qodrinini bilmək, onu qorumaq comiyiyatın birbaşa birinci dərəcəlin vozifəsi olmalıdır.

"Sabah uzanan ömür yolu", "Bütövileyen çağırın kitab", "Düştündürün, güldürün letişfeler", "Hıfz edök tanrı emanetini" kim yazların hor biri ayrıca töhlili laiyatdır. Bütün bu yazıların hamısında bir hayatı çağrıştır. Bu yazıların hamısında yazuçi idealının uca tutulması var.

Müllif öz kitabı boyu oxucuya təlqin edici, yazıçı doğru yazıb. Bütün hallarda yazıcının mövqeyi heyatdan golir. Ona görə da insan ne qədər fəvqəlgicə sahibi olsa da, heyatdan olduğundan konara çıxa bilməz. Ondan sonra qədər var vo mövcuddur.

Mon Qafar Cəfərlinin yaradıcılığını sevdiyim üçün, onun oşorlarını diqqətlə oxuyub-tolılı etməyə çalışdım üçün onu nə qədər comiyata doğma bir yazar olduğunu yaxşı bilirom. Demək, Qafar Cəfərlinin yaradıcılığını yaxşı bilən digər müəlliflərin də obyektiv mövqeyinə sevgi və hörmətə yanaşmağı özümu borc bildiyimdən bu qeydlərə gələmə almış.

Kıtabelçili işinden, poliqrafiya sonantıdosu
başı çıxan hor kos Musa Xanbabazadenin
"Qafar Coforl sözünün işğında" kitabına
vərəqləyörkən bu kitabın no qədər böyük sevgi
ilo noşro hazırladığını çox aslañlı görə
biləcək. İnsan hansı sahoya sevgi boşkorse,
sahyo sərf etdiyi omøyinin də necə bi
gözəllikdə üzə çıxdığını göra bilər. Məsələ
kitabda Q.Coforlinin şəxsiyyətini və
yaradılığının eks etdirən fotolarını da kifayət
qədər keyfiyyətdə noşrının xüsusi diqqət
vermişəm.

Beloğlu, bu kitab haqqında qeydlərim
Qafar Coforlinin indiyə qodorki yaradıcılığ
haqqında sözümüzün müyyən mərhələsi üçün
bitmiş hesab edirom.

Qafar Cəfərli böyük sənətkardır. Böyük sənətkarlar haqqında dəyərli əsərlər yazan müəlliflər də xüsusi təqdiro layiqdir.

Mən həyatımın ən monalı analarından hesab
edirom müəsirlərimin həyatı haqqında
yazdığım düşüncələrimi,